

2. SÍNTESI DE L'ANÀLISI PAISATGÍSTICA: DEFINICIÓ DE LES SUBUNITATS DE PAISATGE A NIVELL COMARCAL

Nota prèvia: el present capítol representa una transcripció revisada del contingut del capítol III "Catàlegs de paisatge" del Document d'Intencions de la Carta del Paisatge del Priorat (2006). Aquest Document d'Intencions ha estat abastament revisat durant l'elaboració l'any 2010 i 2011 de la Carta del Paisatge i s'ha considerat força vàlida la proposta i divisió de la comarca en 18 subunitats de paisatge. El document d'intencions anomenava aquests 18 àmbits com a unitats, però donat que en el temps transcorregut s'ha aprovat el Catàleg de Paisatge del Camp de Tarragona on es defineixen les unitats de paisatge a nivell del Camp, per no portar a confusió i per seguir un ordre jeràrquic i lògic, els 18 àmbits conceptualitzats al Document d'Intencions passen a ser anomenats **subunitats de paisatge**.

2.1. EL MOSAIC TERRITORIAL. METODOLOGIA PER A LA DEFINICIÓ DE LES SUBUNITATS DE PAISATGE

El Priorat conforma un **mosaic territorial** en el seu conjunt que podem classificar en zones amb **diferent grau d'interès paisatgístic**.

Es parla d'"interès" paisatgístic i no de "valor" paisatgístic, entenent que tot el territori té valor paisatgístic. El Conveni Europeu del Paisatge determina la necessitat d'atribuir valor a tot el territori. Cal establir diferents valors, però deixar clar que tot en té. És per això que, a part de l'interès del paisatge en els nuclis rurals, és essencial revertir la categoria negativa o relictual del sòl no urbanitzable a la categoria de les Unitats de Paisatge en sòl rústic, amb els seus graus d'interès, integrant les poblacions rurals en el seu entorn.

Per tant, **cal introduir criteris paisatgístics en l'ordenació territorial amb la definició de les subunitats de paisatge, amb l'objectiu d'incloure el paisatge en un document d'ordenació territorial i urbanística**. Això requereix que el present treball es realitzi a una escala comarcal i local.

Com a bases d'estudi, cal aquesta caracterització o reconeixement territorial que inclou: la concepció territorial, un tractament patrimonial del paisatge, i una escala d'anàlisi que integra la visió habitual dels habitants, la panoràmica i els elements singulars, amb les característiques socioeconòmiques de cada zona (situació actual, tendències, processos de canvi, problemàtiques i valors).

En l'anàlisi i definició de les unitats de paisatge es constaten diverses tendències i diferents metodologies, segons els professionals i agents que hi intervenen i les eines de què es disposa en el moment de realitzar aquestes tasques, entre d'altres factors. És per això que, **en la present anàlisi, es proposa una metodologia mixta i integradora dels criteris paisatgístics per a l'ordenació territorial**.

Així, cal integrar en l'anàlisi i definició de les unitats del paisatge els següents elements:

- L'estructura i l'organització general del territori, analitzant i integrant la seva coherència, la identitat com a representació social interna, l'alteritat com a representació que els de fora venen a trobar-hi, la singularitat, la integritat i els valors patrimonials.
- L'anàlisi sistemàtica del paisatge integrat per criteris morfotopogràfics, incorporant també els usos del sòl: la geologia i el relleu, la vegetació natural, els usos del sòl, la coberta vegetal, la hidrologia, etc.
- L'anàlisi de l'estructura escènica, les seves característiques i la fragilitat visual: les façanes o perspectives paisatgístiques, els telons visuals, les conques visuals, i els corredors visuals des dels accessos o principals infraestructures viàries.

- L'anàlisi perceptiva (imatge social del paisatge): per això en el present document s'inclouen fotografies preses des dels punts on pot accedir la població i on hi va habitualment, complementat amb imatges panoràmiques de la zona des dels miradors per tal de representar en conjunt les característiques definidores i diferencials de cada unitat del paisatge.
- L'ecologia del paisatge des de diverses òptiques: l'estructura (suport i connexions), les funcions (els fluxos) i els processos de canvi, incloent els aspectes percentuals que s'han comentat.
- La diversitat biològica i l'estructura ecològica.
- Anàlisi de la fragilitat, dels riscos i de les zones més vulnerables.
- Els elements històrics i culturals i els elements patrimonials d'interès, però també els elements patrimonials configuradors del paisatge més habituals. En definitiva, els valors culturals del paisatge.
- Atributs del paisatge quan a dinàmica i evolució (per exemple la capacitat de canvi al llarg de l'any –segons estacions-, simbolisme, etc)
- Les dinàmiques socioeconòmiques històriques, i les configuradores del paisatge actual que empenyen l'evolució dels paisatges en el territori, amb les seves problemàtiques, tendències i accions que cada zona necessita per a millorar la seva qualitat paisatgística en un procés econòmic canviant.
- El valor socioeconòmic de cada unitat del paisatge, entès com a recurs per a la sostenibilitat econòmica, com a valor afegit als productes, com a element identitari i diferencial, i com a espai físic per a un creixement sostenible dins el mosaic territorial de la comarca i del seu entorn.
- Les distincions de qualitat dels productes i les figures de protecció del territori que estan lligades a una determinada zona geogràfica com són les Denominacions d'Origen (D.O.Q. Priorat, D.O. Montsant, D.O. Siurana), el Parc Natural de Montsant o les zones incloses al PEIN.

Seguidament es passa a relacionar l'estructura i els elements del paisatge d'interès comarcal, i després es defineixen en un format de fitxes cada una de les 18 subunitats del paisatge que conformen la Carta de Paisatge del Priorat.

2.2. ESTRUCTURA I ELEMENTS DEL PAISATGE

Tal com s'ha descrit, en la definició de les subunitats de paisatge s'han de tenir en compte, d'una banda, els elements físics i biòtics que constitueixen el territori i el seu grau de preeminència des de mètodes objectius. D'altra banda, cal considerar la visió subjectiva d'aquests elements, la qual dependrà dels observadors potencials i de l'accessibilitat i freqüentació dels possibles punts d'observació.

Entre els primers tenim la geomorfologia, l'orografia, la hidrografia, la coberta vegetal –i la seva possible evolució temporal- i els usos del sòl com a més importants. Quant a la valoració subjectiva dels elements paisatgístics, està relacionada majoritàriament amb els valors actuals de la societat occidental (d'on procedeixen la major part d'observadors), amb les vies que comuniquen el Priorat amb l'exterior i aquelles que comuniquen les diferents regions de la comarca, amb la intensitat relativa d'ús d'aquestes vies i amb la localització, perspectives i accessibilitat dels diferents enclavaments o miradors –senyalitzats o no, reconeguts o potencials-.

Tots aquests aspectes, junt amb la resta de les anàlisis que hem relacionat en el punt anterior, acabaran de definir i justificar la divisió del territori en unitats paisatgístiques discretes que es completa més endavant. És per això que en aquest punt previ, es relacionen les façanes o perspectives paisatgístiques d'importància comarcal i local, i els enclavaments o miradors principals, ja que la majoria afecten o són comuns a diverses unitats de paisatge.

2.2.1. FAÇANES O PERSPECTIVES PAISATGÍSTIQUES D'IMPORTÀNCIA COMARCAL I LOCAL

Les façanes paisatgístiques d'interès comarcal són visibles des de regions més o menys àmplies de la comarca i constitueixen panoràmiques de referència i gran valor estètic. Es defineixen les següents:

- **Cingle Major de Montsant:** la serra de Montsant és la muntanya per excel·lència del Priorat. És l'element orogràfic més preeminent i més conegut, tant pels habitants de la comarca com pels visitants. El cingle Major, constituït pel front d'erosió de la gran massa de conglomerats calcaris és un penya-segat quasi vertical que, en alguns punts, arriba a tenir 200 m de desnivell. Està encarat al sud-sud-est i és visible des de la major part de les vies i enclavaments més freqüentats del Priorat així com de la cubeta de Móra, a la Ribera d'Ebre. Es valoren especialment els canvis de tonalitat cromàtica que té en funció de la llum incident, que va del gris plom al blavís, groguenc o rosat.

- **Vessant septentrional de Montsant:** constitueix la façana oposada a la del cingle Major. Té un aspecte totalment diferent, ja que el configuren profunds barrancs coberts de boscúries espesses entre els que s'alcen carenes pètries rematades per crestes, *tormos* i moles. A diferència també del cingle Major, aquesta façana té un nombre d'observadors força més baix però compta amb el valor afegit de nombrosos fenòmens tectònics observables només a gran distància, com són plegaments, falles i encavalcaments.

- **Cingles de la Gritella i Siurana:** a la part nord-oriental de la comarca són penya-segats orientats de nord a sud, formats per la transició de les capes geològiques del triàsic: aquest constitueix per si sol un valor estètic i pedagògic, ja que es pot observar fàcilment la transició de les pissarres carboníferes brunes, els gresos i conglomerats del Buntsandstein i, a la part superior, les calcàries i dolomies del Muschelkalk. Són visibles des d'un eix força transitat com és el del coll d'Alforja-Cornudella-Prades.

- **Serra del Molló-Roquer del Llamp:** és el muntanyam situat entre els dos punts principals d'entrada a la comarca des de la costa i la plana del Camp de Tarragona, el coll d'Alforja i el coll de la Teixeta. El seu valor rau en una altura considerable (més de 900 m) i en el fet que configuren un sistema orogràfic totalment diferent de la resta dels que hi ha a la comarca, ja que està format per un aflorament de materials granitoides que ha evolucionat en unes formes d'erosió arrodonides, de vessants rectilinis. S'observa, a través de la vall del Cortiella des de l'eix Falset-Gratallops-la Vilella Baixa, i també des de l'eix Cornudella-Prades.

- La Mola de Coldejou: després del cingle Major de Montsant és, segurament, la façana paisatgística més coneguda de l'entorn del Priorat. La seva alçada (més de 900 m) fa que sigui observable des de nombrosos punts de la comarca, de la serra de Montsant cap al sud, però la visió més atractiva s'obté des de l'eix Reus-Falset-Móra on domina el paisatge cap al sud i es fa inconfusible per la seva característica fesomia de queixal.

- Cingles de les serres de la Figuera i els Montalts: formats pels muntanyams triàsics que marquen la continuació del braç interior de la serralada prelitoral des de la serra de Montsant cap a les muntanyes de la Ribera d'Ebre que divideixen les cubetes de Móra i de Flix i que són travessades pel riu en l'indret conegut com el pas de l'Ase. Són talls petris quasi verticals d'una cinquantena de metres de desnivell per terme mitjà, orientats de nord-est a sud-oest. El riu Montsant talla aquesta formació a l'alçada de l'embassament de la Vilella Baixa i la divideix en les dues unitats orogràfiques dels Montalts i la Figuera. Són visibles des d'una bona part del Priorat meridional i central, en especial des de l'eix Falset-Gratallops-la Vilella Baixa.

- Cingles de l'Enderrocada i el Montalt: són els penya-segats de la serra de Llaberia ubicats a ponent de la Mola de Coldejou. Tot i que no tenen un gran desnivell, l'efecte combinat del seu color clar amb el verd intens dels boscos situats al seu davall fa que aquesta façana tingui un gran atractiu plàstic. Són visibles des de molts punts del Priorat central i meridional, en especial, com la Mola, des de l'eix Falset-Móra.

També hi ha façanes paisatgístiques d'interès local, apreciables des de distàncies més curtes i des de regions més reduïdes del territori. Poden ser perspectives molt populars i conegudes localment, algunes de les quals caracteritzen fortament el paisatge a l'entorn d'alguns nuclis urbans, com la Miloquera a Marçà o la serra del Sarraí a Bellmunt del Priorat.

2.2.2. ENCLAVAMENTS O MIRADORS

Els enclavaments o miradors són indrets des dels quals es gaudeix d'àmplies panoràmiques de la comarca i regions veïnes. En una comarca amb una orografia tan accidentada i diversa com la del Priorat, el nombre potencial de miradors és molt gran. L'interès de la Carta del Paisatge en aquest aspecte rau en la identificació d'aquell conjunt de miradors que, a més de proporcionar unes panoràmiques de gran vàlua a l'observador, es trobin prop dels eixos més transitats i disposin (o pugin disposar) d'accessos relativament fàcils. A continuació se'n fa una relació que, necessàriament, queda oberta a futures ampliacions:

- **Mirador de les Crestes del Blai (Ulldemolins):** és, de fet, l'únic mirador de la comarca que presenta una adequació amb plafons. Es troba al damunt d'una roca de conglomerat calcari de la serra de la Llana, al costat de la carretera C-242, a 4 km d'Ulldemolins en direcció a Bellguarda. S'hi accedeix mitjançant unes escales metàl·liques. Ofereix una panoràmica impressionant sobre la vall d'Ulldemolins i sobre el congost de Fraguerau, on destaca l'encavalcament de la Roca Llaurada.
- **L'Escambell (Ulldemolins):** és una punta de la serra de la Llana abocada al vessant dret del riu Montsant, a l'altura del congost de Fraguerau. És un indret poc conegut, però té un accés relativament fàcil a través d'un camí rural que parteix de la Venta de la Serra de la Llana, a la C-242. En un parell de kms aproximadament, arribem al punt en qüestió, on hi ha una vista superba del vessant nord de la serra de Montsant, on destaquen elements com les crestes dels Ventadors, el barranc dels Pèlcs i la serra del Sarraí. Permet observar els estrats corbats procedents de l'erosió de l'eix sinclinal d'un gran plegament que travessa, d'est a oest, tota la serralada.
- **Els Hostalets (Albarca, Cornudella):** aquest indret es troba sobre el GR-174, a pocs metres al sud-oest del nucli d'Albarca. Antigament hi havia un hostel on s'hi aturaven els traguers que feien el camí de Reus a Lleida del qual, avui, només en queden les runes. Actualment és un punt molt transitat pels afeccionats al senderisme ja que es troba en una de les rutes principals d'ascens a la serra de Montsant. S'hi divisa una àmplia panoràmica: cap al nord-oest, sobre la vall del Silenci i l'esplèndid bosc de l'obaga d'Ulldemolins; cap al nord-est, sobre les muntanyes de Prades (els Segalassos, la Gritella, el puig de Gallicant); i cap al sud, sobre el pla de Cornudella, el pantà de Siurana i la serra del Molló. S'hi accedeix fàcilment, en pocs minuts, des d'Albarca.

- **Siurana (Cornudella):** a banda de tots els altres reconeguts valors d'aquest nucli, prou explicits en aquest document, l'emplaçament de Siurana és un mirador de primer ordre. A l'extrem de ponent del nucli, prop de l'església de Santa Maria, arribem de seguida al contrafort encinglerat que ens aboca sobre una panoràmica única de l'embassament de Siurana. També és superba la vista sobre el cingle Major de Montsant, les muntanyes de Prades, el serrat dels Colls i la serra del Molló. S'hi accedeix a peu, des del nucli de Siurana, en una curta passejada.
- **El Serrat dels Colls (Cornudella-Arbolí):** el serrat dels Colls és una carena de materials carbonífers que separa el riu Siurana del riu d'Arbolí. Hi circula una carretera que connecta l'embassament de Siurana amb el nucli d'Arbolí, ja al Baix Camp. L'accés és, per tant, molt fàcil. Les panoràmiques que s'hi divisen són riques i variades. Cap al nord s'albiren, consecutivament, l'embassament, els cingles de Siurana, la vall de Cornudella i la serra de Montsant. En direcció sud ofereix una escena única dels vessants boscosos de la serra del Molló.
- **La punta del Peiró (Pradell-Duesaigües):** és el punt culminant de la serra de Pradell i es reconeix fàcilment per la presència de dues grans antenes de comunicacions. S'hi accedeix per un camí rural transitable per vehicles que parteix de la carretera N-420, entre Pradell i el coll de la Teixeta. Té una bona panoràmica sobre les valls del Priorat oriental, però les vistes més espectaculars són les que ofereix cap a llevant, on s'albira una àmplia extensió del Camp de Tarragona, fins al mar, incloent l'inconfusible perfil de la muntanya d'Escornalbou (amb el seu emblemàtic Castell-monestir) i l'embassament de Riudecanyes.
- **La muntanya de Sant Cristòfol (Falset):** vèrtex orogràfic ubicat a l'est de Falset, identificable ràpidament per la presència d'un repetidor de comunicacions. Hi arriba un camí rural que parteix de la carretera N-420 a l'altura del coll de Falset o del Guix. Ofereix unes vistes inigualables sobre el pla de Falset a l'oest, sobre la serra Alta al nord i sobre la serra de Llaberia i la Mola de Coldejou al sud.
- **La punta del Guixar o l'Escambellet (la Figuera):** és el vèrtex més alt de la serra de la Figuera, a menys d'1 km del poble. Reconegut popularment com a mirador (freqüentment anomenat el *Balcó del Priorat*), no està, però, senyalitzat ni adequat de forma convenient. S'hi pot arribar per un camí rural que parteix de la carretera T-730, sortint de la Figuera en direcció al Molar. L'indret, típicament carener, s'identifica per la presència de torres de comunicacions. La panoràmica que s'hi divisa és pràcticament circular, però destaca, en especial, la vista sobre la comarca del Priorat en direcció est. Des d'aquest punt poden identificar-se molts dels pobles de la comarca.
- **La punta de Sant Pau (la Figuera-Cabassers):** aquest és un dels indrets amb vistes més espectaculars del Priorat. Malgrat la seva altitud que no és de les més destacades de la comarca (628 m), gaudeix de vistes circulars a tot el tomb de l'ermita de Sant Pau, ubicada al punt culminant. Popularment s'anomena el *Mirador de les 7 províncies*, perquè es diu que s'albiren terres de les demarcacions de Barcelona, Tarragona, Lleida, Osca, Saragossa, Terol i Castelló. L'accés, senyalitzat, és un camí asfaltat que surt de la carretera T-730, entre la Figuera i el coll de la Torre. A més de l'ermita, a 500 m en direcció sud-oest poden visitar-se les trinxeres que l'exercit republicà va bastir durant la guerra civil (és el punt d'Observació de la Batalla de l'Ebre; no està, però, senyalitzat ni adequat de forma convenient).
- **El turó de la Consolació (Gratallops-Torroja):** a diferència de la resta de miradors, emplaçats a les muntanyes perifèriques de la comarca, el turó on hi ha l'ermita de la Consolació es troba en una situació central al Priorat paleozoic. Es troba només a 444 m d'altitud i, no obstant, ofereix una magnífica panoràmica quasi circular, amb el Priorat paleozoic en primer pla. Com a escenari de fons, al nord, hi ha la serra de Montsant; a l'oest, la serra de la Figuera; i al sud, la Mola i la serra de Llaberia. La vista cap al sud-

oest s'allarga fins a la cubeta de Móra i, en dies clars, s'observen, disposades en plans consecutius, les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, la serra de Cardó i els Ports. S'hi accedeix per un camí rural que surt de la carretera T-710, entre Gratallops i la Vilella Baixa.

- La Morera de Montsant: el poble de la Morera, situat en un punt estratègic i preeminent del vessant sud de Montsant és, a banda dels seus atractius intrínsecs, un esplèndid mirador sobre el Priorat central i meridional. El millor punt d'observació és al dipòsit d'aigua, unes poques desenes de metres més amunt del nucli urbà, al camí de Montsant. Des d'allí hi ha panoràmiques excel·lents sobre la vall del Siurana i del riu d'Escaladei, cap al sud, amb la serra del Molló, la Mola i la serra de Llaberia en plans consecutivament allunyats. A l'est s'albiren els cingles i el poble de Siurana, i els contraforts de les muntanyes de Prades, i al sud-oest, la serra de la Figuera. Al nord, l'imposant cingle Major de Montsant.

2.3. IDENTIFICACIÓ DE LES SUBUNITATS DE PAISATGE

La caracterització dels medis físic, biòtic i antròpic ha permès definir al Priorat 18 subunitats de paisatge que es llisten i es descriuen a continuació

U01 – Garrigues d'Ulldemolins

U02 – Crestes de la Llena

U03 – Vall del Silenci

U04 – Congost de Fraguerau

U05 – Barrancs interiors de Montsant

U06 – Gorraptès – les Ganyes

U07 – La Gritella – Siurana

U08 – Fossa de Cornudella

U09 – Cingle Major de Montsant

U10 – Pantà de Siurana

U11 – Serra del Molló

U12 – Priorat paleozoic

U13 – Serres mesozoiques occidentals

U14 – Muntanyes de Pradell-la Torre

U15 – Pla de Falset

U16 – Lo Sarraí-Lo Collroig

U17 – Baix Siurana

U18 – Muntanyes de Llaberia-la Mola

Figura. Representació gràfica de les subunitats de paisatge de la Carta del Paisatge del Priorat

